

יש להפקיע את פרס ישראל ממשרד החינוך

דוד הראל, פברואר 2024

בשנים האחרונות חלה הדרדרות חמורה במוסד פרס ישראל, בדמות ניסיונות מפורשים של גורמים פוליטיים להשפיע על הבחירה בזוכים, לא רק ב"מפעל חיים – תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה" או בתחומי היצירה השונים, אלא גם בנושאי חקר מדעי מובהקים.

פרשת עודד גולדרייך בשנת 2021 היוותה נקודת שבר בולטת. וועדת השיפוט המקצועית, שרמת אנשיה ויושרתם אינן מוטלות בספק, בחרה בו לקבלת הפרס בחקר המתמטיקה ומדעי המחשב, אך שני שרי חינוך (יואב גלנט ואחריו יפעת שאשא ביטון) סרבו להעניק לו את הפרס בשל דעותיו ופעילותו החוץ-מדעית, ונאבקו בהחלטה בכל כוחם. את המצב העגום הצילו שופטי בג"ץ בהחלטתם בעתירה שהגישו חברי וועדת השיפוט עצמם. גולדרייך קיבל בסופו של דבר את הפרס ב"טקס" די מביך במשרד החינוך, ששרת החינוך אפילו לא מצאה לנכון להשתתף בו. המשרד התנהג בעניין כמי שכפאו שד.

ככלל, שיקולי יישור קו של המועמדים לפרס עם השלטון לא השפיעו על ההחלטות בנושאי חקר מדעיים. אבי המנוח, פרופ' א. הראל פיש, היה חוקר ספרות אנגלית והשוואתית. אך הוא היה גם מחשובי האינטלקטואלים של הימין, וממייסדי "התנועה למען ארץ ישראל השלמה". עובדות אלה לא השפיעו כהוא זה על ההחלטה להעניק לו את פרס ישראל לחקר הספרות הכללית ב-2000, אותו קיבל מידיהם של שר החינוך יוסי שריד, ראש הממשלה אהוד ברק והנשיא עזר וייצמן. לא בדיוק כוסות התה שלו או של הימין של אותה תקופה.

שלעצמי, לא הסתרתי אף פעם את דעותיי בענייני השעה, שברובן מנוגדות לאלה של אבי, ואף נאבקתי עליהן רבות. עובדות אלה לא מנעו את בחירתי כזוכה הפרס ב-2004,

אותו קבלתי משרת החינוך לימור לבנת, ראש הממשלה אריאל שרון ונשיא המדינה משה קצב. לא בדיוק כוסות התה שלי או של חבריי למאבקים דאז.

אולם נדמה ששום ניסיון התערבות אינו משתווה בחומרתו לפגיעה האנושה במוסד פרס ישראל של רעיון העוועים של השר יואב קיש, לבטל השנה כלל את הפרסים בתחומי החקר המדעי, היצירה ומפעל חיים, ולהעניק אותם רק בתחום החדש של הערבות ההדדית, ההצלה והגבורה האזרחית, כפי שבאו לידי ביטוי בתקופה של ה-7 באוקטובר ואילך.

במכתב ששלחנו, חברי מועצת האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, לשר קיש עם היוודע החלטתו, טענו שמיום היווסדו, היווה פרס ישראל בסיס ראשון במעלה להוקרת המדינה למדע ולתרבות בתחומיהם השונים. מעולם, גם בימים הקשים ביותר, לא בוטלה הענקת הפרס בתחומים אלה. זאת ועוד, פרס ישראל מעניק לתושבי ישראל הזדמנות יחידה בשנה – במוצאי יום העצמאות, בשידור ישיר – להכיר ולהוקיר את בכירי המדענים, אנשי הרוח והיוצרים בישראל, להיחשף למגוון תחומיהם, ולהתהדר בעוצמתה והישגיה של ההשכלה הגבוהה, האקדמיה והתרבות בישראל.

במכתבנו לשר, כתבנו שבשנה קשה זו יש אכן מקום להוסיף קטגוריה של פרסים על ערבות הדדית וגילויי גבורה. אבל הוקרה זו צריכה להינתן לצד הפרסים שיינתנו כתקנם גם למדענים וליוצרים המצטיינים של מדינת ישראל. לא על חשבונם, ובשום אופן לא במקומם.

הוספנו ששילובם של זוכי הפרס על עבודה מדעית ותרבותית עם זוכים בגין תרומה למאמץ המיוחד של התקופה הנוכחית יוסיף נופך חשוב למוסד פרס ישראל עצמו, וישדר עוצמה מיוחדת ורגישות נאותה לצו השעה. במיוחד אם תינתן תשומת לב מרבית לארגון טקס צנוע, מאחד וקונצנזואלי. מנגד, ביטולו של הפרס בתחומי החקר המדעיים, היצירה ומפעל החיים מנוגד למהותו של הפרס ולעצם קיומו, ומהווה פגיעה חמורה ביותר במעמדו של המדע במדינת ישראל ובתשתית הרוחנית עליה היא בנויה.

לצערי, נראה ששר החינוך אינו מתכוון כלל לשקול את החלטתו מחדש, למרות ההפצרה שבמכתבנו, ולמרות שהוועדות כבר עובדות במרץ על בחירת הזוכים.

מכאן קצרה הדרך למסקנה הברורה הבאה: יש להפקיע אחת ולתמיד את הטיפול בפרסי ישראל על כל חלקיו מידי משרד החינוך. מפעל חשוב זה חייב להיות נתון בידי מוסדות ממלכתיים מכובדים, עצמאיים וא-פוליטיים, שמכירים במרכזיותה ועוצמתה של המדע, המחקר והיצירה בישראל.

הפתרון המוצע כאן, שמזה שנים אני נוהג להעלותו באוזני דמויות מרכזיות שונות, הינו העברת פרס ישראל לניהול משותף של בית הנשיא והאקדמיה הלאומית הישראלית למדעים. אלה שני גופים שאינם נתונים למרותו של גוף פוליטי כלשהו, ולא מונפת על ראשם כל חרב ממשלתית. פעולותיהם עצמאיות במידה המרבית האפשרית.

האקדמיה תהיה מופקדת על תחומי המדע והמחקר, כולל מדעי הרוח ומדעי החברה, ובית הנשיא על תחומי היצירה הלא מחקריים ועל הפרס במפעל חיים. כל אחד משני הגופים ימנה את הוועדות המקצועיות הרלוונטיות, וההחלטות הסופיות ייצאו מבית הנשיא והאקדמיה באופן מתואם.

איני תמים, וברור שלא ניתן ליישם הצעה זו בקדנציה הנוכחית של הממשלה. אך מכיוון שבכל מקרה ראוי שפרס ישראל יהיה מעוגן סוף סוף בחקיקה, ניתן יהיה להתחיל בתהליך ובמימוש הרעיון כבר בממשלה הבאה.

המחבר הוא פרופסור במכון ויצמן, חתן פרס ישראל בחקר מדעי המחשב לשנת תשס"ד, ונשיא האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים